

БІЛА КНИГА 2021

Оцінка зовнішніх загроз національній безпеці України

ЗАГРОЗИ ПОХОДЖЕННЯМ З РФ

Основним джерелом загроз безпековому середовищу в Україні та навколо неї у найближчі роки залишатиметься Російська Федерація.

На стратегічному рівні цілі РФ щодо України будуть незмінними й передбачають її утримання в орбіті виключного російського впливу і недопущення європейського та євроатлантичного руху нашої держави.

Дана константа зберігається навіть, незважаючи на несприятливий для Росії загальний міжнародний фон і виникнення низки нових чинників. йдеться про перемогу Дж. Байдена на президентських виборах у США, турбулентність на ринках вуглеводнів, деструктивні явища в економіці країни, а також можливу зміну (транзит) влади в Росії.

Росія гнучко змінює тактику дій на українському напрямі, проте стратегічна мета залишається незмінною – не допустити успішної західно-орієнтованої України

Так, на тлі дедалі очевидніших проблем зі здоров'ям В. Путіна, помітної складності для нього фізично виконувати публічні функції глави держави в Росії де-факто розпочався період трансферу влади.

Незалежно від конкретного варіанту («Путін – довічний президент», «Путін – лідер нації», «Путін – тандем», «спадкоємець Путіна» тощо), базовий сценарій на середньострокову перспективу передбачає збереження в Росії державної моделі «путінізма» з Путіним або без нього.

ЦІЛІ І ПІДХОДИ РФ ЩОДО УКРАЇНИ

Стратегічні цілі

Утримання України в орбіті виключного геополітичного впливу РФ (в ідеалі – у форматі інтеграції України /або її частини/ до певного наддержавного проекту під егідою Москви, де факто «СРСР 2.0»;

недопущення стратегічного зближення України із Заходом шляхом євро та євроатлантичної інтеграції;

недопущення випереджувальних РФ темпів економічного розвитку, якості та рівня життя населення;

вільний доступ до українського ринку та ресурсів із забезпеченням односторонніх переваг;

вирішення системних демографічних проблем РФ за рахунок людських ресурсів України.

Тактичні цілі

інституційна слабкість України та підірвані основи української державності;

існування незалежної, унітарної та західноорієнтованої України становить загрозу для режиму Путіна;

федералізація України (в ідеалі – створення конфедерації), де фактично контрольований Москвою суб'єкт федерації відіграватиме роль «якоря» для цивілізаційного руху України на Захід (зокрема, через блокування важливих рішень у політикобезпековій сфері);

отримання проросійськими силами в Україні контролю над законодавчою та виконавчою гілками влади;

послаблення міжнародної підтримки нашої держави;

недопущення безпосередньої участі США у врегулюванні ситуації в/ навколо України;

перекладання на Україну тягаря утримання тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях (ТОТ у ДЛЮ) із одночасним збереженням фактичного контролю РФ над цими територіями;

недопущення реінтеграції тимчасово окупованих територій за українськими сценаріями;

зняття Україною в односторонньому порядку економічної блокади ТОТ у ДЛЮ та, особливо, ТОТ Криму;

скасування / максимальне пом'якшення «українсько-го» пакета західних санкцій проти РФ у сферах торгівлі, фінансів і технологій, а також персональних обмежень.

Домінанти у підходах Кремля

Існування незалежної, унітарної та західноорієнтованої України становить загрозу для режиму Путіна;

на нинішньому етапі у Росії недостатньо ресурсів для «остаточного вирішення українського питання» у силовий спосіб;

досягнення всеохоплюючого компромісу з Україною є неможливим, насамперед через питання Криму;

російська політика на українському напрямі має працювати на системну реалізацію довгострокової стратегії руйнації «українського державницького проекту»;

використання широкого і вже апробованого інструментарію гібридного впливу на Україну – одночасне застосування внутрішніх і зовнішніх засобів воєнного, безпекового, політичного, фінансовоекономічного, торговельного, енергетичного, інформаційного тиску/впливу.

використання «п'ятої колони» та українського медіапростору

За таких умов швидких змін у позиції Кремля стосовно основних напрямів зовнішньої політики не очікується. Певний поступовий відхід Москви з нинішніх позицій можливий у питаннях глобальної безпеки, згоди з власним статусом регіональної (а не глобальної) держави, відмови від дедалі обтяжливої для платників податків активної присутності у дальньому зарубіжжі (наприклад, у Сирії, Лівії, Венесуелі, ЦАР). Водночас Росія не відмовиться від контролю над «зоною власних стратегічних інтересів», до якої належать держави – республіки колишнього СРСР.

У цьому вимірі постає ключова загроза з боку РФ – реалізація сценарію системної дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні. За задумом Москви, це має закласти підвалини для реваншу проросійських сил, які до того часу вже матимуть чітко сформовану політичну вертикаль, здатну взяти під контроль законодавчу і виконавчу гілки влади.

Москва зробила ставку на реалізацію в Україні сценарію «керованого хаосу, що розчищає дорогу реваншу». Основні передумови реалізації: внутрішній розбрат, слабкість державних інституцій і втрата підтримки з боку Заходу.

При цьому місцеві вибори восени 2020 р. були лише попереднім етапом, натомість наразі Москва прагне створити необхідні умови для позачергових парламентських виборів.

У рамках практичної реалізації даного сценарію Росія активно діє одразу за декількома напрямками:

1. Розмивання інституцій української державності

Постійно фіксуються системні спроби РФ та її спецслужб із дискредитації державних інституцій України, що має продемонструвати як внутрішній, так і зовнішній аудиторії перетворення нашої держави на «*failed state*» в силу нібито апріорної нездатності українського народу до державотворення.

Активно просувається наратив протиставлення народу України та «київської влади». Це подається як реалізація сформульованого В. Путіним принципу «один народ, одна історія, одна культура». Для неприхованого нав'язування цих наративів активно використовується низка центральних українських телеканалів

Особливий акцент робиться на поглиблення протиріч за лінією «центр-регіони». У цьому ж контексті РФ продовжує роздмухувати етнічний автономізм та регіональний сепаратизм у різних регіонах України, зокрема у Закарпатті, Галичині, Бессарабії тощо, а також провокує міжетнічну та міжконфесійну ворожнечу.

З метою внесення розбрату в українське суспільство та підриву основ української державності ставка робиться на системну дискредитацію української національної ідеї і західного цивілізаційного вибору, демонстрацію «штучності української ідентичності та держави».

Політична мета РФ – дестабілізувати суспільно-політичне життя до такого рівня, коли «допомога Кремля» стала б єдиним варіантом для забезпечення «виживання» України. Фактично йдеться про спроби розпалювання на території нашої держави «війни всіх проти всіх» і проведення на цьому тлі політично-диверсійної та/або силової операції зі зміни керівництва держави.

2. Послаблення міжнародної підтримки нашої держави

У рамках цього напрямку Кремль намагається породити на Заході ефект «втоми від України». При цьому відповідна лобістська і підривна антиукраїнська діяльність проросійських сил у західних країнах вміло накладається на об'єктивні чинники – труднощі у проведенні євроінтеграційних реформ у нашій державі та поглиблення кризових явищ всередині ЄС, що відволікають увагу Брюсселя від східноєвропейської проблематики.

Також здійснюється постійне провокування конфліктів у відносинах між Києвом та суміжними державами-членами ЄС.

Особливе значення для Москви має деактуалізація «українського» питання в міжнародному безпековому дискурсі та виведення питання окупації РФ Криму за його рамки. Серед іншого очікується продовження спроб дискредитації української Міжнародної платформи «Крим – це Україна» через проросійське лобі в іноземних країнах із одночасним висуненням РФ симетричних контрніціатив (на кшталт платформи «Друзі Криму»).

Крім того, в економічному вимірі продовжується торпедування співпраці України з міжнародними фінансовими інституціями, перешкоджання надходження прямих іноземних інвестицій у нашу державу. Під час офіційних контактів вищого російського керівництва із західними лідерами активно використовується поширення дезінформації про «економічний занепад нашої держави внаслідок корупції». Росія через дипломатичні та інші канали доводить до авторитетних представників іноземних банківських і ділових кіл дані про нібито нецільове використання Україною кредитних коштів, а також технічної і гуманітарної допомоги.

3. Маніпулювання фактором тимчасово окупованих територій

Москва активно маніпулює фактором тимчасово окупованих територій.

Підходи Кремля стосовно тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях передбачають: швидку інтеграцію ТОТ у Донецькій і Луганській областях у політико-правове поле України із забезпеченням із боку офіційного Києва т. зв. «особливого статусу» цих територій. По суті йдеться про їх суверенізацію, що передбачає повну амністію функціонерів і бойовиків «ДНР/ЛНР», проведення виборів на умовах і за участю представників самопроголошених «республік» тощо;

перекладання на Україну: а) значної частини або всього тягаря утримання та відновлення ТОТ у ДЛО; б) вирішення екологічних проблем, які за понад 5 років бойових дій та окупації набули майже катастрофічного характеру; в) відповідальності за соціально-демографічні проблеми, що стали наслідком російської агресії;

досягнення обумовленого наведеними вище факторами зняття західних санкційних обмежень щодо РФ у сфері торгівлі, фінансів і технологій, а також скасування персональних санкцій відносно російських топ-функціонерів

Водночас тактичні наміри РФ щодо окупованих територій Донецької і Луганської областей у період до їх повної реінтеграції у склад України передбачають визнання (формальне чи неформальне) Україною т. зв. «ДНР/ЛНР»

як повноцінних суб'єктів переговорного процесу з мирного врегулювання, а також збереження тотальної залежності «керівництва ДНР/ЛНР» від російських кураторських структур та владних груп у Москві. Зазначена залежність буде виявлятися як у призначеннях на керівні посади, так і в механізмах ухвалення управлінських рішень і «життєдіяльності квазіутворень» в усіх сферах.

При цьому Росія буде використовувати такі важелі впливу на ситуацію на тимчасово окупованих територіях у Донецькій і Луганській областях:

силовий: присутність на ТОТ у ДЛЮ (на засадах ротації) т. зв. «кравників» і обмеженого контингенту військовослужбовців практично усіх силових/спеціальних структур РФ чисельністю 2–3 тис. осіб. Водночас російська сторона спроможна у стислі терміни істотно збільшити цю присутність через неконтрольовану українською стороною ділянку державного кордону з РФ;

фінансовий: наповнення більшої частини бюджету «ДНР/ЛНР» коштами федерального бюджету РФ – як безпосереднім чином, так і через посередницькі структури (ЗАТ «Внешторгсервис», механізми «гуманітарної допомоги» тощо);

інституційний: забезпечення функціонування на окупованій території такої владної моделі, яка є виводом копією чинної в РФ і водночас ґрунтується на тотально корумпованих політико-суспільних відносинах (численні «сірі» схеми дозволяють збагачуватися владним групам у Москві та у «республіках»).

Водночас «республіки» майже напевно і надалі будуть маргіналізуватися, проявами чого буде:

остаточне перетворення самопроголошених «республік» на «сіру зону» у найширшому розумінні (відмивання коштів частини російської еліти, у т. ч. керівництва силового блоку, збут низькоякісної продукції російських виробників, апробація п'літичних технологій контролю над населенням);

подальша криміналізація політичних і господарських відносин у рамках т. зв. «верхівки ДНР і ЛНР»;

розвиток місцевої економіки в умовах тотального дефіциту оборотних коштів і кваліфікованих трудових ресурсів, а також проблем із отриманням сировини і диверсифікації ринків збуту виробленої продукції;

зношення окремих критичних об'єктів інфраструктури до майже 100 % рівня;

люмпенізація населення, його повернення до примітивних форм економічних відносин;

випробування на тимчасово окупованих територіях нової військової техніки, яка ще не пройшла всіх етапів випробування для російської армії й може бути недосконалою, а отже додатково небезпечною;

приховане тестування на населенні «республік» нових медичних препаратів та вакцин, що не пройшли усіх необхідних етапів випробування.

При цьому підживлюватиметься високий рівень української фобії серед мешканців тимчасово окупованих територій внаслідок монопольного домінування російської пропаганди в їхньому інформаційному просторі.

Йдеться, зокрема, про послідовне просування таких наративів, розрахованих не тільки на мешканців ТОТ, але й на все населення України:

нібито «київська влада свідомо саботує виконання Мінських домовленостей, оскільки не хоче припинити війну, що дозволяє перекидатися з себе відповідальність за погіршення соціально-економічної ситуації в Україні»;

нібито Президент та правляча партія «не виправ-

дали сподівань народу України» у частині, що сто- сується припинення «громадянської війни» на сході України;

нібито політика чинної української влади «відріза- ла усі шляхи для політичного повернення Донбасу»;

нібито головним бенефіціаром «громадянської війни» на Донбасі є США, які зацікавлені у послабленні РФ че- рез створення «дуги нестабільності» біля її кордонів

Особлива увага приділяється масовій та відповідно до радянських стандартів «добровільно-примусовій» видачі паспортів громадян РФ жителям тимчасово окупованих територій. У подальшому Росія маніпулюватиме фактором захисту «своїх громадян» для відкритого/ відвертого втручання у внутрішні справи України, у т. ч. погрожуючи силовими сценаріями.

Окремим кластером виступає маніпулювання Росією мирним і переговорним процесами на сході України.

Кремль, на тлі принципової позиції України, на даному етапі не зацікавлений у інтенсифікації та результативності переговорів у Нормандському і Мінському форматах. У цьому зв'язку Москва вдається як до технічного затягування усіх елементів власної участі у переговорному процесі, так і до прямої відмови від зустрічей в усіх форматах.

При цьому відповідальність за зрив чергових перемовин РФ намагається перекинути на Україну, звинувачуючи саме Київ у «недоговороспроможності». У подальшому не виключені й маніпуляції Росією загрозою виходу з переговорного процесу.

Росія має і жорстко відстоює власне бачення встановлення миру на сході України, яке базується на відповідних Мінських домовленостях, доповнених т. зв. «формулою Штайнмайера».

Це полягає у тому, що Київ має спочатку надати ТОТ у ДЛЮ «особливий статус», внести відповідні зміни до Конституції України, забезпечити проведення місцевих виборів на невідконтрольованих територіях, провести безумовну амністію учасників незаконних збройних формувань, а також забезпечити «процесуальне очищення» осіб, які утримуються, у т. ч. постфактумне, тобто після обміну. Лише після цього російська сторона і «ДНР/ЛНР» розпочнуть виконання власних зобов'язань, найголовніше з яких – передача українській стороні контролю за всім кордоном Донецької і Луганської областей із РФ. Водночас у сучасних умовах така передача контролю за кордоном є «червоною лінією» для РФ, і майже напевно, що у середньостроковій перспективі російська сторона не поступиться цим контролем, висуваючи дедалі додаткові умови.

Одночасно у ході переговорного процесу РФ намагається реалізувати низку тактичних завдань, серед яких:

прагнення кардинально змінити статус Росії – зі сторони конфлікту на посередника. Москва розраховує, що це відкриє шлях до зняття санкцій та повернення у відносинах з Європою до «*business as usual*»;

набуття правосуб'єктності представниками російських окупаційних адміністрацій у переговорному процесі, а також їх повноправне включення не лише до переговорів у Тристоронній контактній групі, але й до зустрічей у рамках Нормандської четвірки. Росія також намагається легітимізувати т. зв. «ДНР/ЛНР» через механізм оптимізації/оновлення заходів із контролю за режимом припинення вогню.

Наприклад, одним із елементів кампанії з міжнародної легітимізації окупаційних адміністрацій та їх позиціонування як сторони конфлікту стало організоване Росією 2 грудня 2020 року в рамках ООН неформальне за-

Країни східного та південного сусідства Європи як об'єкти проєкції сили Росії	
Стратегічні інтереси та цілі Росії	блокування розширення НАТО;
	нейтралізація західного впливу;
	залучення флангових держав до російських інтеграційних проєктів (на кшталт ЄАЕС, ОДКБ тощо)
Основні інструменти Кремля	використання культурної спадщини Російської імперії та Радянського Союзу для «відбілення» іміджу РФ, а також об'єднання в єдину мережу/фронт прихильників антизахідних цінностей;
	використання слабкостей європейських країн із метою повної ліквідації здатності Європи до колективних дій;
	дипломатичне, політичне та економічне залякування;
	інформаційно-пропагандистське маніпулювання;
	постійна актуалізація загрози застосування військових засобів.

сідання «за формулою Арріа», в якому взяли участь деякі «функціонери ТОТ у ДЛЮ». Подібні спроби лише частішатимуть, а високопосадовці панєвропейських організацій ставатимуть об'єктом особливого інтересу з боку як російських дипломатів, так і представників спецслужб РФ.

4. Створення загрозливого воєнного фону

Російський військовий потенціал, зосереджений уздовж кордонів з Україною, дає змогу їй без додаткової мобілізації та при мінімальних підготовчих заходах провести силами трьох міжвидових угруповань будь-яку за формою військову операцію проти України.

Водночас найбільш імовірним є маніпулювання Росією можливістю воєнного вторгнення, а також використання з цією метою численних військових навчань поблизу кордонів України, зокрема запланованих у 2021 році стратегічних командно-штабних навчань «Захід-2021».

Прикладом маніпулювання загрозою вторгнення є спрямовані інформаційні вкидання про використання СКШН «Кавказ-2020» для «остаточного вирішення» питання водопостачання до Криму.

5. Економічний, у т. ч. енергетичний, тиск

Напрямок передбачає ведення широкомасштабної торгово-економічної війни проти України, у т. ч. як елемент тиску для отримання політичних дивідендів.

Росія розширюватиме санкції проти України, посилюватиме фінансовий тиск, енергетичний шантаж, транзитно-транспортну блокаду, витіснення українських товаровиробників із традиційних ринків збуту, дискредитацію українських підприємств на міжнародних ринках, інвестиційне проникнення на ринки України через підставні структури. Спостерігається блокування українських портів в Азовському морі та готовність перенести цю практику на Чорноморські порти, підриваючи наш економічний потенціал.

Об'єктами атак залишатимуться флагмани вітчизняної промисловості, українські порти і транспортна інфраструктура, підприємства паливно-енергетичного та оборонно-промислового комплексів.

Триватиме багаторічне просування ідеї енергетичного ембарго України шляхом реалізації обхідних газових маршрутів, фінальним етапом якої мало б стати завершення будівництва проєкту «Північний потік-2» та закриття маршрутів постачання природного газу з РФ через Україну. Кремль докладатиме значних зусиль для якнайшвидшого за-

вершення проєкту з будівництва «Північного потоку-2». Російська дипломатія та спецслужби проводять активну лобістську роботу серед міжнародного політикуму. Ведеться пошук шляхів обходу санкцій та виведення «партнерів по будівництву» з-під удару.

Росія і надалі схилитиме своїх сателітів по Євразійському економічному союзу до дискримінації українських підприємств на ринках ЄАЕС. Зокрема, вже має місце введення нових торговельних обмежувальних заходів щодо українських товарів у вигляді антидемпінгу, блокування, «профілів ризику», нових технічних регламентів, звинувачень у неналежному контролі якості тощо.

У Москві вважають економічний тиск важливим інструментом для схилення Києва до поступок, створення передумов для зниження рейтингів влади, а також витіснення українських виробників з окремих секторів російського ринку, у т. ч. у контексті реалізації в РФ програми імпортозаміщення.

Регіональний вимір загроз національній безпеці

Основними чинниками, які впливають на ситуацію в регіональній безпековій сфері у контексті інтересів України, є:

підтверджена неефективність основних безпекових інституцій (ООН, ОБСЄ) у врегулюванні регіональних конфліктів. Одночасно сформувався тренд на мілітаризацію територій та акваторій, що примикають до українського прикордоння, з одночасним руйнуванням нинішньої системи міжнародних договорів у сфері нерозповсюдження зброї масового ураження, чутливих технологій і знань;

більший вплив на регіональне безпекове середовище з боку РФ та інших країн, які прагнуть реалізувати свої амбіції, у т. ч. з використанням ресурсів України (територія, науково-технологічний потенціал, сільсько-господарські, водні, людські та інші ресурси).

Стратегічний курс Кремля передбачає провокування криз подалі від своїх кордонів, ближче до території основних супротивників (оптимально на їх території) або в зоні їх особливих інтересів. Саме це обумовлює провокування Росією у гібридний спосіб появи нових «сірих зон» глобальної та регіональної нестабільності (Молдова, Білорусь, країни Балтії, Центральної Азії, Близького Сходу та Латинської Америки, Африки).

У цьому ж зв'язку слід розглядати і перманентні спроби РФ сформувати інституційні чинники впливу на формат регіональної безпеки, зокрема шляхом потенцій-

ного втягування країн-членів Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ) у власні воєнні авантюри (Сирія, Донбас) та спільні формати взаємодії (об'єднання національних систем ППО, проведення спільних навчань тощо). У цілому

нав'язування партнерам відносин у системі координат «свій-чужий» та стереотипів «блокового мислення» провокує антагоністичне протистояння між різними системами колективної безпеки.

Крім того, простір для маніпуляцій та воєнних провокацій Росії залишає обмежена готовність НАТО демонструвати «рішучу підтримку» євроатлантичних прагнень України, Грузії і Молдови.

На цьому фоні Азово-Чорноморський регіон розглядається Москвою як важливий плацдарм експансії в Середземномор'ї, Близькому Сході та на Африканському континенті. Мілітаризація анексованого Криму відіграє ключову роль як чинник зміни військово-політичного балансу сил у Чорноморському регіоні, зокрема шляхом створення системи обмеження свободи дій НАТО в регіоні.

Москва розглядає Азово-Чорноморський регіон як плацдарм експансії в Середземномор'ї, Близькому Сході та на Африканському континенті

За роки окупації маємо достатньо і відкритих, і закритих розвідувальних даних для того, щоб підтвердити той факт, що Москва, попри декларативні заяви, ніколи й не розглядала Крим у вимірі розвитку його економічного (індустріального, аграрного, туристичного чи гуманітарного) потенціалу.

Від окупації Кримського півострова Росія активно нарощує ударні спроможності ЗС РФ, які базуються на його території, збільшуючи чисельність військ та оснащення новими зразками озброєння і військової техніки, з одночасним формуванням умов для посилення на цій території їх ядерного потенціалу. Головна мета – перетворення РФ на домінуючу державу у Чорноморському регіоні.

Росія створила в Криму потужне міжвидове угруповання військ, яке охоплює наземний, повітряний і морський компоненти та налічує близько 32,5 тис. осіб. Російська сторона створює умови для розміщення на ТОТ Криму ядерної зброї, окремих її компонентів та носіїв, проводить роботи з відновлення об'єктів ядерної інфраструктури, що несе загрози національній безпеці України.

Інвентаризовано та задіяно практично усі радянські зенітно-ракетні комплекси (ЗРК), спроможні відстрілювати ракети з ядерною бойовою частиною. Триває переозброєння зазначених ЗРК сучасними ракетами, на бойове чергування поставлено нові ракетні установки. Вже зараз російські зенітні системи контролюють більшу частину Чорного моря, а ракети класу «поверхня-поверхня» покривають його цілком.

На ТОТ АРК і м. Севастополя дислоковані воєнні літаки та ракетні кораблі, які можуть нести заряди з ядерною бойовою частиною.

У риторичі російських чиновників домінує теза про «право Росії розміщувати ядерну зброю на власній території та не виключену можливість її розміщення в Криму».

Дії РФ із розгортання в анексованому Криму засобів протиповітряної оборони, модернізація ЧФ РФ та його масового оснащення крилатими ракетами морського базування типу «Калібр-НК» та «Калібр-ПЛ» вказують на те, що Москва планує забезпечити свої спроможності заборони/обмеження зонального доступу не лише в Чорноморському регіоні, а й у Середземномор'ї.

Понад те, плани Росії щодо розвитку та використання «тактичної ядерної зброї», зокрема з позиції ТОТ Криму, у сучасних умовах дають змогу Кремлю підвищувати градус тиску на міжнародне співтовариство, а також агресивно домінувати на Чорноморському, Середземноморському та Європейському ТВД. Зазначене загрожує безпеці та національним інтересам України, а також її стратегічним партнерам.

Заходи Росії щодо забезпечення військово-політичного домінування в Чорному та Азовському морях також передбачають можливість блокування/перешкоджання реалізації неросійських енергетичних, транспортно-логістичних та безпекових проєктів у регіоні, що матиме значний негативний вплив на розвиток України та держав регіону, тим самим торпедуючи їх євроінтеграційні курси.

Російська Федерація також намагається скористатися історичними конфліктами між Україною та сусідами, щоб посягти ворожнечу між народами і скористатися її наслідками.

Типовий приклад – історична спадщина у взаєминах із Угорщиною та Польщею. В цих питаннях нашим державам вдалося дійти порозуміння, але й тут не обійшлося без Росії, яка підживлює шовінізм, спрямований проти України. При цьому вже діють не лише «у темну», а й нахабно, відкрито. Показовою є спроба пранкерів Вована і Лeksuса розіграти президента Польщі А. Дуду та спровокувати його на висловлювання з чутливих питань українсько-польських відносин (запропонували «повернути українські території... Львів та багато інших»). Ще кілька прикладів: у 2016 році Агентство внутрішньої безпеки Польщі затримало лідера проросійської партії «Зміна» Матеуша Пікорського за співпрацю зі спецслужбами РФ; у 2018 році польські правоохоронці затримали власних громадян – членів радикальної проросійської організації «Фаланга» за підозрою у підпалі офісу Товариства угорської культури в Ужгороді.

Кремль розглядає Крим насамперед у військовому плані (концепція «непотопляемый авианосец»), нехтуючи економічними, гуманітарними та екологічними чинниками.